

УДК 37.013(477.82).94 (162.3)185/1939

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.03>

СУСПІЛЬНИЙ ІНТЕРЕС ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «ЧЕСЬКА МАТИЦА ШКІЛЬНА» ТА ЇЇ ДІЯЛЬНІСТЬ НА ВОЛИНІ

Панишко Галина,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри політології та публічного управління

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0002-8870-1543

У статті досліджено процес становлення та розвитку громадської організації волинських чехів «Чеська матица шкільна», яка своїм єдиним завданням вбачала розвій чеського шкільництва й освіти з виключенням усякої політичної діяльності. Розвиток культурно-освітніх процесів у колоніях волинських чехів мав значний вплив на громадське життя регіону, оскільки чехи мали давні традиції, а школа була тим осередком, де розвивалася мережа із чеською мовою навчання. Проблема суспільних інтересів спільноти волинських чехів актуалізує проблему освітніх процесів через соціальні та культурні дії або співвідношення між ними. Дотичною до категорії «інтерес» у контексті досліджуваної проблематики є категорія «механізм», під якою слід розуміти переважно дію/діяльність або комплекс дій, що складається з відповідним чином упорядкованих елементів. Досліджено процес «забезпечення інтересів» як увесь рух інтересів від їх формування, окремих стадій цього руху і аж до його реалізації. Спільнота волинських чехів виокремлюється як національна меншина на підставі етнічних, релігійних, мовних характеристик, що мають національне державне утворення поза Україною, загальну етнічну назву та самоназву.

Проаналізовано зміни у шкільній освіті після ухвалення Закону «Про деякі положення організації шкільництва» від 31 липня 1924 року, який сприяв полонізації освіти серед національних спільнот. Громадське товариство «Чеська шкільна матица» було засновано у вересні 1923 року. Разом з об'єднанням чехословаків за кордоном і Чехословацьким закордонним бюро, урядом Чехословаччини, окремими представниками інтелігенції та громадськими організаціями, Міністерством шкільництва та освіти Чехословаччини надавалася допомога матичним школам «Чеська матица шкільна». Власну чеську школу «Чеська матица шкільна» у Луцьку відкрила в 1929 році. У 1933 році у школі функціонувало шість класів, а з 1934 року чеська школа в Луцьку давала повну семирічну освіту та проіснувала до 1939 року. Друкованим органом «Чеської матици шкільної» був «Глас Волині». Із проголошенням незалежності України нині товариство має назву «Матица Волинська», напрям її діяльності більш спрямований на збереження та розвиток культурних, мовних, пісенних, танцювальних традицій.

Ключові слова: громадська організація, «Чеська матица шкільна», спільнота волинських чехів, суспільний інтерес, забезпечення інтересів, культурно-освітнє життя, освітня політика польської влади, чеська школа в Луцьку, чеське шкільництво.

Halyna Panyshko. Social interest in the public organization “School Matice česká” and its activity in Volyn

The article examines the process of formation and development of the public organization of the Volyn Czechs “School Matice česká”, whose principal task was the development of Czech schooling and education, excluding any political activity. The development of cultural and educational processes in the Volyn Czechs’ colonies had a significant impact on the public life of the region, because the Czechs had long-standing traditions and the school was the center that offered a network of educational services with the Czech language of instruction. The issue of public interests of the Volyn Czechs’ community actualizes the problem of educational processes via social and cultural actions or the relationship between them. The category “mechanism” is related to the category “interest” in the context of the research topic, which is interpreted mainly as an action/activity or a set of actions consisting of appropriately ordered components. The process of “ensuring interests” has been studied as a holistic movement of interests from their formation, particular stages of this movement up to its realization. The community of Volyn Czechs is distinguished as a national minority on the basis of ethnic, religious, and linguistic characteristics, having state entity outside Ukraine, a common ethnic name, and a self-name. The article highlights changes in school education after adopting the Law “On Some Provisions of the Organization of School Education” dated July 31, 1924, which contributed to the Polonization of education among national communities. The public society “The School Matice česká” was founded in September 1923. The Ministry of Schooling and Education of Czechoslovakia, together with the Association of Czechoslovaks Abroad and the Czechoslovak Foreign Office, the government of Czechoslovakia, individual representatives of the intelligentsia, and public organizations, provided significant assistance to the Matice schools of the Czechs. “The Matice česká” opened its Czech school in Lutsk in 1929. In 1933, the school had six grades, and since 1934 the Czech school in Lutsk provided a full seven-year education and existed until 1939.

“Voice of Volyn” was a printed organ of the organization. At the present time, with the declaration of independence of Ukraine, the association is called “Matice Volynska”, the content of its activities is mainly aimed at the preservation and development of cultural, linguistic, song, and dance traditions.

Key words: public organization, “School Matice česká”, community of Volyn Czechs, public interest, protection of interests, cultural and educational life, educational policy of Polish authorities, Czech school in Lutsk, Czech school system.

Вступ. Постановка проблеми. Важливою подією історії чеського шкільництва була діяльність «Чеської матіці шкільної» та державних і громадських організацій чехословаків за кордоном, окремих представників інтелігенції, Міністерства шкільництва й освіти Чехії, методична та навчальна допомога яких була постійною. Важливу роль у навчальному процесі відігравали бібліотеки, які існували при школах, постійно поповнювали свої фонди завдяки зв'язкам із Чехословаччиною. Підтримка та лобювання освітнього інтересу чеського шкільництва була результатом заснування чеської школи в Луцьку, навчання в якій розпочалося в січні 1929 р. Відтоді й до 1939 р. засновувалися початкові класи, яких у 1933 р. було вже шість, з 1934 р. учні здобували повну семирічну освіту.

Аналіз дослідження проблеми. До аналізу проблеми дослідження варто віднести суспільний інтерес громадської організації «Чеська матіца шкільна», її різноманітних напрямів освітньої діяльності, що мала на меті підтримку освіти серед чеського населення Волинського воєводства. Головним завданням організації є розвій чеського шкільництва й освіти з виключенням усякої політичної діяльності. Школи, організовані матіцею в чеських колоніях, існували завдяки членським і добровільним внескам, фінансовій допомозі від уряду Польщі (хоча урядова допомога була незначною), на кошти від різноманітних культурних заходів (аматорських вистав, концертів тощо). Допомогу матичним школам надавали Об'єднання чехословаків за кордоном, Міністерство шкільництва й освіти Чехословаччини, окремі представники інтелігенції та громадські організації. Теоретичним і прикладним аспектам організації та функціонування присвячені наукові розвідки таких українських дослідників: С.А. Шульги, С.В. Рудницького, Г.О. Малєончук, Ю.В. Крамара, Ю.М. Поліщука й інших.

Мета статті. Розкрити та проаналізувати змістову характеристику суспільного інтересу етнонаціональної спільноти волинських чехів і роль в організації освітнього процесу громадської організації «Чеська матіца шкільна» у міжвоєнне двадцятиріччя ХХ ст.

Результати дослідження. В умовах сучасних цивілізаційних викликів – глобалізації, універсалізації, інформатизації – посилюється наукова увага до ролі та значення етнічного чинника в загальноцивілізаційних процесах на засадах формування міжетнічної толерантності. Варто з'ясувати та простежити етнополітичні принципи освітньої політики в регіоні щодо задоволення національно-культурних потреб, захисту політичних інтересів національної спільноти, її інтеграцію в українську політичну націю. Етнічна палітра населення Волинської губернії значно урізноманітнілася із чеською колонізацією краю [1, с. 14, 18].

Інтереси відіграють ключову роль у становленні та розвитку тієї чи іншої громадської організації. Вони спонукають багатьох суспільно-політичних акторів до дії. Розвиток і функціонування суспільства значною мірою залежать від того, наскільки вдається погодити інтереси окремих громадських організацій із загальними інтересами, зокрема й політико-владні інтереси. Важливо, щоб задекларовані та законодавчо закріплені права на реалізацію інтересів окремих етнонаціональних спільнот могли реалізовуватися в політичній системі тієї чи іншої країни. Важливі місце та роль серед етнонаціональних груп належать чеській спільноті, яка у другій половині ХІХ ст. обрала ареалом свого осідку Волинь, трансформуючись у Волинському воєводстві, Волинській області тощо. Діяльність, напрями та перспективи розвитку спільноти волинських чехів, ступінь її активності можна окреслити, виходячи з інтересів. Саме проблематика інтересів меншини волинських чехів, починаючи з 1869 р., є предметом політологічного аналізу. Автор ставить собі за мету проаналізувати суспільні інтереси спільноти волинських чехів через господарський і освітній інтерес, висвітлити стадії та динаміку реалізації інтересу, описати механізми цієї реалізації, його складові частини, представити функціонування та результати позитивних трансформаційних змін. Під проблемою трансформації варто розуміти створення громадської неурядової організації «Чеська матіца шкільна», що прагнула лобювати свій інтерес через освітній процес із часу створення (вересень 1923 р.) і до трансформації назви через культурно-освітній інтерес як «Матіце Волинська» (1991 р.).

Сергій Рудницький у своєму монографічному дослідженні «Суспільно-політичні інтереси поляків незалежної України» зазначає, «що в політичній науці загалом категорія «інтерес» є однією із центральних, оскільки сама політологія досліджує процеси політичної артикуляції, легітимації та регуляції інтересів» [2, с. 46].

Луцьк – знамените воєводське місто, у якому з 1869 р. поступово почали селитися чеські родини, які тут вкоренилися, шукаючи кращі умови для життя. Чеська меншина представлена тут досить різноманітно. Історична довідка повідомляє, що в 1939 р. в Луцьку проживало понад 100 родин, що становить 347 осіб. Луцьк має досить сильні чеські околиці, а саме: Княгенинки, Милуші, Омеляники, Ліпляни, Лідавки, Гуще, Йозефі, Теремно, Ліпіни, Струмочку, Боратин [3, с. 55].

Усі ці селища середньозаможні, сусідство з воєводським містом іде їм на користь. Треба зазначити, що всі вищезазначені села не мають жодної чеськомовної школи, хоча там у часи заселення чехи мали шкільні приміщення, збудовані власним коштом. Єдина чеська школа в цілому окрузі – «Чеська матице школьська» у Луцьку. У приміщенні цієї школи розташоване представництво чеської шкільної справи в Республіці Польща – «Чеська матице школьська» [3, с. 59].

Ареалом заснування більшості шкіл були Луцький повіт і Рівненський повіт, де відповідно на 1921 р. налічувалося 17 таких шкіл, у 1926 р. їх кількість скоротилася до 10, 7 із яких були із чеською мовою викладання. А 3 – із чеською як предметом, у 4-х початкових державних школах чеську мову викладали вчителі-поляки. У Рівненському повіті, де проживала значна кількість чеського населення (5 797 осіб, або 2,3% від загальної кількості населення) початкових державних і приватних шкіл із чеською мовою викладання, за свідченням шкільного інспектора з Рівного, не було. У «Списку шкіл для чеських дітей» зазначено п'ять польських шкіл із чеською мовою як предметом (Новокраєв, Глинськ, Підцурків, Квасилів, Михайлівна), де навчалася 266 дітей, і дві приватні чеські, які утримувалися «Чеською матицею шкільною» (Новостав, Рівно). Важливо відзначити, що з п'яти державних шкіл лише у двох учителями були чехи.

Діяльність громадських товариств і ставлення до них влади курувалися Міністерством внутрішніх справ Другої Польської Республіки, зокрема відділом національностей. Міністерство збирало інформацію про політичне становище непольського населення та робило донесення, що стосувалися українців, німців, євреїв, їхніх політичних організацій. Однак про чеське населення в таких донесеннях не згадується. Можна припустити, що діяльність лояльних громадських організацій чехів або не викликала занепокоєння у влади, або ж не була скільки-небудь активною в цей період.

Луцька чеська громада об'єднувалася навколо товариства «Чеська матиця шкільна», створеного в Луцьку в жовтні 1923 р. До складу його управління входили: президент В. Меснер, його заступник В. Лічка, секретар Ю. Альбрехт і скарбник Г. Терновець. Товариство налічувало приблизно дві тисячі чехів усієї Волині. З 1936 р. коштом товариства видавали чеськомовний тижневик «Krajansk listyé», редактором якого був Йозеф Фойтік. З 1937 до 1939 р. у Луцьку виходить «Родинний календар волинських чехів». З вересня 1938 р. луцькі чехи видають двотижневик для дітей «České kvítko» [4, с. 54].

Поширенням освіти серед чеського населення опікувалося товариство «Чеська шкільна матиця». Свою допомогу «Чеській шкільній матиці», зокрема її школам, надавали Об'єднання чехословаків за кордоном, що діяло у Празі, уряд Чехословаччини, окремі представники інтелігенції та громадські організації. Значну методичну та навчальну підтримку здійснювало Міністерство освіти Чехословаччини. Це були різноманітні курси чеської мови лекції, методична та навчальна література. Зокрема, курси чеської мови в 1927 р. діяли в Луцьку. Для викладання були запрошені два професори-філологи з Чехії – Вране і Колай. Власну школу товариство відкрило в 1929 р. У перший рік роботи у школі навчалося 15 учнів перших трьох класів. У 1933 р. у школі функціонувало вже шість класів, а з 1934 р. чеська школа в Луцьку давала повну семирічну освіту. У цей час там навчалося 132 учні. До 1924 р. заклад розміщувався в орендованих приміщеннях. На будівництво школи товариство виділило 10 тис. злотих, Міністерство освіти у Празі надіслало 10 тис. чеських крон, у самій Чехії на цю справу було зібрано 1 тис. 100 злотих.

Розвиток чеського шкільництва в Луцьку активно підтримували представники чеської громади міста. Так, відомий бровар Вацлав Земан у 1934 р. подарував закладу ділянку вартістю 6 тис. злотих. У приміщенні новозбудованої школи розміщувалася також бібліотека й осередок «Чеської шкільної матиці». Того ж року в листопаді при школі було створено інтернат, що являв собою будинок із трьох кімнат: одна для дівчат, інша для хлопців і їдальня. У 1934 р. там жили 14 дітей. Наступного року інтернат переїхав у п'ятикімнатну квартиру з кухнею. Завдаток за неї в сумі 200 злотих сплатило товариство. У 1935 р. там жили 25 осіб, у 1936 р. – 28. Місячна плата за проживання в 1934 р. становила 8 злотих, а в 1936 р. – 35 злотих [4, с. 171].

Особливо активну роль у розбудові шкільництва та поширенні освіти серед населення міста Луцька відігравали різні освітні товариства. Сам розвиток освіти в Луцьку міжвоєнного періоду відповідав загальнопольським тенденціям, цілком контролювався та визначався польською владою.

Загальнодержавна політика полягала в усілякому сприянні польськомовному навчанню та полонізації шкіл національних меншин міста.

У структурі навчальних закладів Волині міжвоєнної доби помітне місце належало чеському шкільництву. Чеські колоністи, основна маса яких прибула на Волинь у другій половині XIX ст., велику увагу приділяли розвитку національного шкільництва. Наявність школи чехи вважали обов'язковим елементом життя колонії. Адаже школа давала можливість зберегти їхню національну самобутність, мову та культуру. Наприкінці XIX ст. в центральних і південно-східних повітах губернії – у колоніях Острозького, Дубенського, Рівненського, Луцького та Володимирського повітів із дозволу російської влади було відкрито 18 чеських шкіл, у яких навчалися 753 особи. У цих школах працювали досвідчені вчителі-чехи, які перебували на утриманні громад колоністів [5, с. 231].

На час входження західноукраїнських земель до складу Польщі (1921/1922 н. р.) на Волині налічувалося 24 початкові школи із чеською мовою викладання. Їх фінансувала держава. Чехи, які мешкали в невеликих колоніях або в тих селах, де вони проживали разом з українцями чи поляками, навчали своїх дітей у польських або польсько-українських школах. Найбільша кількість державних початкових чеських шкіл у середині 1920-х рр. діяла в Луцькому повіті, зокрема в таких колоніях, як Баківці, Боратин-Чеський, Нове Теремне, Старе Теремне, Шклінь, Озеряни-Чеські, Струмівка й інші.

Наявність на Волині шкіл із чеською мовою викладання в перші роки її перебування у складі Другої Речі Посполитої не викликала великого занепокоєння в місцевій польській владі. У цей час вона переймалася переважно питанням україномовного шкільництва, яке було для поляків найбільшою проблемою. До того ж волинські чехи неодноразово заявляли про свою повну лояльність до нової влади та готовність співпрацювати з нею за умови гарантування їм вільного розвитку національного шкільництва та культури. Вони (чехи) стверджували, що всі їхні вимоги мають лише культурно-освітній характер, що жодних політичних амбіцій вони не мають, що Польща є їхньою новою батьківщиною, для потуги якої вони готові працювати за умови пошанування їхніх національних і культурних прав.

Питання щодо забезпечення культурних і освітніх прав чеської меншини в Польщі постійно перебувало в полі зору чехословацького уряду. Зокрема, проблема чеськомовного шкільництва на Волині обговорювалася під час чесько-польських переговорів, які відбувалися на початку 1923 р. у Празі. Міністр закордонних справ Чехословаччини Едвард Бенеш інформував чеське посольство у Варшаві про їх результати: «Звертаю Вашу увагу на те, що було б небезпечно домагатися якихось привілеїв для наших шкіл на Волині, оскільки поляки вимагатимуть того ж самого на Шльонську Цешинському» (ідеться про регіон у Чехословаччині, де проживала польська меншина).

Лояльне ставлення польської адміністрації до чеської меншини, а також активна просвітницька діяльність самих колоністів, спричинили подальше зростання кількості чеськомовних шкіл на Волині. Станом на 1922/23 н. р. на території Волинського воєводства налічувалося аж 39 початкових шкіл із чеською мовою викладання. Незважаючи на досить розгалужену мережу чеськомовних шкіл на Волині, освіту чеською мовою здобувало лише 48,3% дітей шкільного віку. Серед чеських колоністів поширеним явищем було домашнє навчання, частина дітей не навчалася зовсім. У 1923/24 н. р. серед чеських дітей віком від 8 до 15 років 29,4% не вміли ні читати, ні писати.

Освіта чехів здебільшого обмежувалася початковою школою. Варто зауважити, що на Волині в цей період середніх навчальних закладів із чеською мовою викладання не було. А здобувати середню освіту чеські діти могли лише в польських гімназіях і ліцеях. Одиниці мали можливість продовжувати навчання у вищих навчальних закладах, зазвичай здобували вищу освіту в Чехословаччині. Автору доступна інформація про те, що в міжвоєнний період лише 59 волинських чехів мали середню освіту, а вищі навчальні заклади закінчили лише 14 чехів із Волині.

Із середини 1920-х рр. польська влада розпочала поступову ліквідацію державних чеських шкіл або ж їх реорганізацію на чеські чи двомовні (утраквістичні польсько-чеські) школи. Є відомості, що на 1925 р. на території воєводства залишилося лише 10 чеськомовних шкіл після того, як набрав чинності Закон 1934 р. про шкільництво національних меншин. Хоча ситуація чеськомовного шкільництва покращилася в регіоні після того, як у квітні 1925 р. було укладено польсько-чехословацький міждержавний договір, за яким сторони брали на себе зобов'язання щодо дотримання культурно-освітніх прав національних меншин. Відтоді польський уряд сприяв розвитку приватних шкіл із чеською мовою викладання на Волині, польська влада зобов'язувалася утримувати чеськомовні школи, укомплектовувати їх учительськими кадрами – чехами за національністю, забезпечувати школи підручниками чеською мовою.

Цікавим джерелом до вивчення системи освітнього процесу в чеських колоніях Волинського воєводства є спогади випускників чеської загальноосвітньої школи «Матіце волинська». Пропонуємо увазі

спогади Анни Гофманової про життя чеської общини в місті Луцьку з 1928 по 1938 р., яка зазначає, що збереження чеської мови та культури, а також розвиток чеської школи в Луцьку є незабутніми в її спогадах. Ця школа під назвою «Чеська Матица» існувала в Луцьку понад 10 років. Учениця Анна Гофманова згадує, що в 1932 р. школа розташовувалася по вул. Хороброго (тепер пр. Волі), а в 1934, коли вона закінчила другий клас, школа перемістилася у приміщення по вул. Ю. Пілсудського (зараз вул. Винниченка). Найкращі спогади учнів про їхніх учителів Г. Свободу, Р. Крейчі та про І. Пармі, який був директором у 1936–1938 рр. Це були дуже шляхетні й інтелігентні люди, які не тільки давали знання, але й «надихали нас любові до батьківщини наших дідів – Чехії та туги за тією землею. Вони були для нас взірцем поведінки і культурного виховання <...>, вчили нас вперше пісень, які ми співаємо і досі. Це – «Чехи красне, чехи ме», «Та наше пісничка», «Червоне шатечку». До недавнього часу ці чотири учениці нашої школи за Польщі до 1938 р. жили в місті Луцьку. Це Лібушка Гола (зараз Піскова), Анна Гофманова (зараз Стрелкова), Мирослава Вагітовічова (Стрілька), Елішка Передчукова (Припотнюк)». У своїх спогадах Лібуше Гола згадує, що «народилася в чеській родині в чеському селі Нива Губинська Горохівського району. У 1938 р. навчалася в п'ятому класі школи для чехів у м. Луцьку. Їздила до школи кожен день поїздом, який проходив через наше село. Уроки робила пізно ввечері, бо ще ж мусила допомагати батькам по господарству. У класі зі мною вчились діти з Луцька, Боратина, Ліпін, Милуш, усі діти із чеських родин, бо хотіли вчитись чеською мовою, хоча всі знали українську і польську. У школі нам було цікаво, бо часто ми виступали в саду пана Земана, який був меценатом нашої школи. Зимою фізкультуру ми проводили в залі, а літом у саду пана Земана». У спогадах Мирослава Вагітовічова (Стрілька) згадує, що чеська школа в Луцьку була реорганізована в 1944 р. «Ходили ми до шостих і сьомих класів. Усі предмети викладалися чеською мовою. Нас вчив чеської мови та математики директор школи – пан Ростислав Влк. <...> У школі діяв драматичний і музичний гурток. Були прекрасні вечори, і ми багато танцювали. Загалом наша школа була як одна родина. Усе це відбувалося завдяки нашому пану Влку, який завжди допомагав людям, і люди його поважали за це. <...> До школи також ходив мій двоюрідний брат Йозеф Влк, що був на рік молодший. Це людина з вищою освітою. Йозеф Влк написав книжку про чеський Боратин і чеську школу в Луцьку. Усе, що походить з Волині, його цікавить». Свого часу Мирослава Вагітовічова-Стрілька закінчила Київський інститут, була вчителькою англійської мови, мала багато родичів у Чехії, це родини Влкові, Опоченські й Альбрехтові. Елішка Передчукова (Припотнюк Єлизавета Володимирівна) у радянський час працювала старшим викладачем математики з 40-річним педагогічним стажем, нагороджена Орденом Червоного трудового прапора. Її близька подруга Лішка Свободова присвятила їй есе «Місія жінки», надруковане серед спогадів учнів «Чеської загальноосвітньої школи» [3, с. 3–6].

Відновлення мирних відносин після Великої війни спонукало представників чеської меншини на Західній Волині негайно відновити чеську освіту, яка б швидко пододала несприятливий стан у школі, русифікований за довоєнного та воєнного часу. На початку 1920-х рр. уміли читати та писати 80% чехів старше десяти років. У 1920–1921 навчальному році в Західній Волині було 29 державних (громадських) і 5 приватних чеських шкіл. З ініціативи Організаційного гуртка на Волині, 17 липня 1921 р. в Луцьку був проведений Конгрес чеських поселень на Західній Волині, головним пунктом якого стало створення Чеської освітньої матиці, яка мали бути організована за зразком Центральної освітньої матиці Чехії.

Головним осередком культурного й освітнього життя чехів на Волині було товариство «Чеської матиці шкільної» (далі – ЧМШ), яке мало свою давню історію. Перші подібні утворення з'явилися в Чехії та сучасній Словаччині ще в ХІХ ст. та стали центрами не лише культурної й освітньої роботи, а й національної боротьби. У міжвоєнний період на території Волинського воєводства в умовах Другої Польської республіки існували два товариства, зокрема «Чеської матиці шкільної» і «Польської матиці шкільної», які мали як спільні риси, так і відмінності, проте активно й успішно співпрацювали.

Товариство ЧМШ виникло в Луцьку в 1923 р. Дослідники припускають, що деяк роль в її організації відіграла Центральна рада Чеської матиці у Празі, навіть польська влада відзначала, що об'єктивна необхідність у заснуванні такої культурно-освітньої організації назріла. Варто зауважити, що на Волині в міжвоєнний період уже народилося друге покоління чехів, які не знали своєї батьківщини, а тому постала потреба в організації, яка б не лише опікувалася освітою, а й об'єднала чехів в умовах політики асиміляції, яка проголошувалася та впроваджувалася польською державою. Організація мала багато осередків на території воєводства, але найбільша їх кількість утворилася в Луцькому, Рівненському, Здолбунівському, Дубинському повітах [6, с. 224–225].

Важливу роль в освітньому процесі відігравали бібліотеки, які функціонували при школах ще із часів Російської імперії. У міжвоєнний період вони оновилися, поповнили свої фонди, зокрема і завдяки

зв'язкам із Чехословаччиною. Найбільші бібліотеки функціонували в поселеннях Боратині, Квасилові, Мощаниці, Старому Теремному й інших. Наприклад, бібліотека в с. Вовковії із часу відновлення в 1923 р. мала у фонді лише 327 книг, а за допомогою Міністерства шкільництва й освіти Чехословаччини в 1939 р. число примірників книг у бібліотеці зросло до 1 676, з них чеською мовою – 1 127. Чеська матиця організувала також пересувні бібліотеки (усього 34). Чехи передплачували газети, ілюстровані журнали, періодику господарського характеру, цікавилися радіопередачами, купували багато грамплатівок. У матичній чеській школі Рівного працювала бібліотека в 1927–1938 рр., яка отримувала часописи «Краян» (“Krajan”) і «Молодий світ» (“Mladý svět”), що було надіслано Міністерством шкільництва й освіти із Чехословаччини [7, с.105].

«Матиця» була до 1939 р. найбільш впливовим чеським товариством на Волині та відіграла важливу роль в організації місцевої чеської освіти та культури. На загальних зборах 28 лютого 1928 р. було констатовано, що ця освітня та культурна інституція має 50 місцевих філій із 1 870 членами. Вона керувала дев'ятьма чеськими приватними школами, які були оснащені посібниками із Чехословаччини. Виписувала 400 екземплярів чеських журналів із Чехословаччини та доставляла велику кількість чеських книг. У грудні 1937 р. Чеська освітня матиця надіслала Міністерству закордонних справ Чехословаччини документ, що містив коротку інформацію про найбільш нагальні потреби Волинських чехів, що були пов'язані як з освітою, так і з іншими сферами життя меншини.

На загальних зборах «Матиці» 6 березня 1938 р. було відзначено погіршення ситуації чехів на Волині у зв'язку з тодішньою польською політикою щодо національних меншин. Створення семирічних шкіл загрожувало існуванню чеських шкіл із декількома класами. У повних семикласних польських школах чеські діти становили незначну меншість, що негативно позначилося на можливості викладання чеської мови як предмета. Чеські вчителі державних шкіл усе частіше замінювалися поляками. У 1938 р. чехи мали тільки 3 приватні семикласні школи (Луцьк, Рівне, Здолбунів), інші приватні школи були однокласними. Останні загальні збори «Матиці» відбулися 5 березня 1939 р. в Луцьку. Було зазначено багато перешкод у їх діяльності, скромна чеська освіта на Волині була під загрозою. Незмінну роль у 1926–1939 рр. відіграли чеські вчителі, яких направляло Міністерство освіти Чехословаччини. Вони працювали як у великих школах «Матиці», так і в державних школах [8, с. 289–290].

Дбаючи про культурно-освітнє життя, волинські чехи критично ставилися до тих краян, які вважали освіту непотрібною, незважаючи на те, що господарське життя також було невід'ємною складовою частиною повсякденності: «Ті морги – це ще не все, якщо найбагатший не має освіти і кругозору, то ті «морги» йому не допоможуть». Тому й духовна сфера стала першою жертвою реакційної політики царського уряду, самодержавство проводило тут свою політику послідовно і досягло найбільших успіхів. «Молоде покоління, яке вийшло з російської школи, не знає жодного слова чеською, не вміє підписатися мовою своїх батьків». Чеська інтелігенція слушно турбувалася про ставлення чехів до рідної мови, до її вивчення, адже це чи не основний чинник збереження національної ідентичності. Ситуація із чеською освітою й усвідомленням приналежності до чеського народу кардинально змінилася протягом подій Першої світової війни.

Після 1921 р. західна частина колишньої Волинської губернії, де компактно розселилися волинські чехи, відійшла до Польщі. Чеське шкільництво являло собою два типи освітніх закладів – початкові державні та початкові та середні приватні. Керівництво державною початковою освітою здійснювалося відповідно до Закону про освіту 1924 р., який дістав назву “Lex Grabski” за іменем автора С. Грабського. За архівними матеріалами, у Волинському воєводстві в 1920-х рр. функціонували тільки початкові школи із чеською мовою навчання, які фінансувалися державою. Станом на 1921 р. таких шкіл надічувалося лише 17. Більшість учителів у початкових чеських школах мали чеське походження, нерідко здобували освіту в Чехії, однак були і поляки й українці [9, с. 101].

У Волинському воєводстві поряд із державною початковою школою в чеських поселеннях функціонувала і приватна школа. Чехи мали давні традиції культурно-освітнього життя і школа була його осередком. Тому заснування та підтримка громадських шкіл продовжувалися і в добу міжвоєнної. В умовах асиміляційної політики польських урядів щодо національних меншин і запровадження утравквістичної освіти устремління чеської громади зберегти свою культуру та мову виявилось передусім в організації розгалуженої мережі приватних початкових і середніх шкіл із чеською мовою навчання, що виникали за сприяння громадської організації волинських чехів «Чеської матиці шкільної». ЧМШ була створена у грудні 1923 р. У Луцьку відбулися установчі збори, у яких взяли участь 192 представники чеських поселень Волині. У Статуті, затвердженому та зареєстрованому 4 жовтня 1923 р., зазначалося, що товариство «має на меті підтримку освіти серед чеського населення у Волинському воєводстві. Стоїть поза усякими організаціями. Єдиним його завданням є розвій чеського

шкільництва й освіти з виключенням усякої політичної діяльності». Напрямами освітньої діяльності ЧМШ визначено:

- заснування й утримання початкових, середніх і вищих навчальних закладів;
- заснування й утримання освітніх курсів для дорослих;
- видання підручників чеською мовою;
- організацію бібліотек і громадських читалень.

Станом на 1929 р. ЧМШ утримувала 11 шкіл: у Дубенському повіті 4 школи, Рівненському – 2, Луцькому – 3, Здолбунівському – 3. Організація не тільки оплачувала роботу вчителів і забезпечувала школу всім необхідним, а й купувала підручники для дітей із малозабезпечених сімей, організувала обіди для учнів, а також, за необхідності, купувала або будувала будинки для шкіл. Так, з ініціативи керівника осередку ЧМШ в колонії Бочанівка Дубенського повіту Антоніна Бочака, було побудована школа. Принагідно зауважимо, що з подібною метою створювалися товариства, які фінансували й організували зведення школи, як-от в колонії Язирки Здолбунівського повіту [9, с. 103].

Школи, організовані Матицею в чеських колоніях, існували на членські та добровільні внески, фінансову допомогу від уряду Польщі та з-за кордону, кошти від різноманітних культурних заходів (аматорських вистав, концертів тощо). Допомога за боку польського уряду була незначною. У 1929 р. адресну допомогу надіслано чеським школам у селах Молодова (700 злотих) і Млинів (200 злотих) Рівненського повіту та чеській школі у м. Рівному (500 злотих). А школа в колонії Московщина Дубенського повіту отримувала таку допомогу щорічно в розмірі 900 злотих. У 1934 р. польський уряд асигнував для чеських шкіл Волині від 100 до 1 500 злотих, водночас з-за кордону було отримано 22 745 злотих. Основні кошти для шкільної освіти чеські організації здобували власними силами. «Глас Волині» (“Hlas Volyne”), друкований орган ЧМШ, 4 жовтня 1934 р. повідомляв про збір коштів на розширення шкіл у містах Луцьку, Здолбуніві, Рівному. Акція збору коштів проводилася у 61 поселенні. Усього було зібрано 2 984 злотих 72 гроши, з них на Здолбунівську школу – 825 злотих 44 гроши, на школу в Рівному – 389 злотих 7 грошів, Луцьку – 1 770 злотих 21 грош. Окремі представники чеської громади також активно сприяли розвою чеської школи. Відомий чехпивовар, засновник першої в Луцьку чеської броварні Вацлав Земан у 1934 р. на потреби Луцької школи подарував ділянку вартістю 6 000 злотих. Свою допомогу ЧМШ, зокрема митичним школам, надавали Об'єднання чехословаків за кордоном та Чехословацьке закордонне бюро, уряд Чехословаччини, окремі представники інтелігенції та громадські організації. Значна методична та навчальна допомога здійснювалася Міністерством шкільництва й освіти Чехословаччини. Це були різноманітні курси чеської мови, лекції, надання методичної та навчальної літератури. Такі курси чеської мови в 1927 р. проходили в Луцьку. Для викладання були запрошені два професори-філологи із Чехії – Вране та Колай. У 1934 р. на курсах чеської мови навчалася 28 учителів, а викладали – Якураж з Варшавського університету, учителі із Чехословаччини Я. Кредба та К. Шварц.

Освітній процес на Волині контролювався освітньою політикою польської влади. Важливу роль у розвитку освітньої сфери міста Луцька, яке мало воеводський статус, відігравали громадські організації. Освітою чеських шкіл опікувалася громадська організація «Чеська матица шкільна». Для порівняння: польську освітню політику пропагувала «Польська матица шкільна», а також Луцька гімназія імені Тадеуша Костюшка та різного роду професійні школи, як-от Ремісничо-промислова приватна школа «Польської матиці шкільної», Державна професійна жіноча школа, до якої належали Торгова школа «Польської матиці шкільної» та Школа перекваліфікації «Польської матиці шкільної». Серед українських громадських організацій, що опікувалися освітою, була Луцька повітова «Просвіта» та «Товариство імені Лесі Українки», завданням яких було «об'єднання свідомих сил завдяки поширенню національної освіти, захист прав та інтересів українського народу» [4, с. 168].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, вибір інтересу представників чеської національної спільноти в міжвоєнний період ХХ ст. полягав у намаганні добиватися не тільки економічної та соціальної користі, благ і переваг у своїй структурі, а й у політиці та релігії. Чехи нічого не просили, але хотіли мати свою школу та свою церкву, тобто прагнули реалізувати «релігійний інтерес» і «освітній інтерес» у конкретних суспільно-політичних обставинах. Наприкінці ХІХ ст. й у міжвоєнний період існувало чеське шкільництво у вигляді державної та приватної школи. Польська держава підтримувала лише початкові чеські школи в тих поселеннях, де переважало чеське населення. Після відомого Закону «Лех Грабський» урядовці польської держави поступово прагнули ліквідувати чеські школи та перетворити їх на утраквістичні (двомовні). Чеська школа в умовах асиміляційного тиску стала осередком збереження національної ідентичності, мови, культури чеського народу. Громада волинських чехів завдяки шкільній освіті, діяльності громадського товариства

«Чеська матица шкільна» та представникам культурної інтелігенції ствердила свою національну окремність і регіональну ідентичність.

Література:

1. Поліщук Ю.М. Національні меншини Правобережжя України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець XVIII – початок XIX ст.). Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 492 с.
2. Рудницький С.В. Суспільно-політичні інтереси поляків незалежної України : монографія. Житомир : ФО-П Євенок О.О. 2014, 662 с.
3. *Česká matice školská*. Чеська загальноосвітня школа / упоряд. : Л.Й. Младанович та ін. ; перекл. М.А. Юхтовського-Шпака. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. 112 с. (чеською та українською мовами).
4. Малєончук Галина, Шваб Анатолій. Міжвоєнний Луцьк: суспільно-політичний, соціально-економічний, культурний розвиток (1919–1939). Луцьк : Терен, 2022. 216 с.
5. Крамар Ю.В. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 404 с.
6. Чехи в Західній Волині: від оселення до реєміграції. *Češi v Západní Volyni od osídlení k reemigraci* : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 472 с.
7. Шулєга Світлана. Освітні процеси на Волині другої половини XIX – 1930-х рр.: етнонаціональний фактор. *Освітні традиції та «Просвіта» на Волині: до 75-річчя факультету історії, політології та національної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки* : колективна монографія / за ред. Я.Б. Яроша. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 400 с.
8. *Dějiny česků na Ukrajině*. Історія чехів в Україні. Київ : НАУ, 2013. 600 с.
9. Освітні традиції та «Просвіта» на Волині: до 75-річчя факультету історії, політології та національної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки : колективна монографія / за ред. Я.Б. Яроша. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 400 с.